

AMNEZIYA KELIB CHIQISH SABABLARI VA TURLARI**Sagdullaeva Shohsanam Doniyor qizi***Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar
universiteti psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Anotatsiya: *Ushbu maqqolada inson xotirasining buzilishi bo'lgan amneziyaning asosiy sabablari va turlari yoritilgan. Amneziya – bu xotiraning vaqtinchalik yoki doimiy yo'qolishi bo'lib, u turli ichki va tashqi omillar ta'sirida yuzaga keladi. Maqqolada amneziyaning kelib chiqishiga olib keladigan organik (miyada shikastlanish, insult, infeksiyalar) hamda psixologik (stress, ruhiy zarba) omillar tahlil qilingan. Shuningdek, anterograd, retrograd, dissosiativ, tranzitor global amneziya va Korsakov sindromi kabi asosiy turlari o'ziga xos xususiyatlari bilan yoritilgan.*

Amneziyaning tashxis usullari, jumladan neyrovizualizatsiya va nevropsixologik testlar haqida ma'lumot berilgan. Davolash yondashuvlari — dori vositalari, psixoterapiya, vitamin terapiyasi va rehabilitatsiya jarayonlari ham batafsil ko'rib chiqilgan. Xulosa qismida ushbu buzilishning inson hayotiga ta'siri va uni erta aniqlashning ahamiyati ta'kidlangan. Ish xotira bilan bog'liq muammolarni chuqur anglash va ularga empatik yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *Amneziya, xotira buzilishi, anterograd amneziya, retrograd amneziya, dissosiativ amneziya, Korsakov sindromi, psixologik travma, miya shikastlanishi, nevropsixologiya, tashxis, davolash, xotira yo'qolishi, stress, ruhiy salomatlik, xotirani tiklash. amneziya, xotira buzilishi, anterograd amneziya, retrograd amneziya, dissosiativ amneziya, Korsakov sindromi, psixologik travma, miya shikastlanishi, nevropsixologiya, tashxis, davolash, xotira yo'qolishi, stress, ruhiy salomatlik, xotirani tiklash.*

Kirish

Inson xotirasi – bu ong va tafakkur faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri bo'lib, hayotiy tajribalarni saqlash, eslash va ulardan foydalanish imkonini beradi. Xotira orqali biz o'z shaxsiy tariximizni, bilimlarimizni va hissiy tajribalarimizni eslab qolamiz. Ammo ayrim hollarda bu murakkab jarayon buzilishi mumkin. Xotira bilan bog'liq eng jiddiy buzilishlardan biri bu — amneziya hisoblanadi. Amneziya, ya'ni xotira yo'qolishi yoki izdan chiqishi, inson hayotining barcha jabhalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin: shaxsiy identifikatsiya, ijtimoiy munosabatlar, kasbiy faoliyat va hatto oddiy kundalik hayot faoliyatlari ham qiyinlashadi.

Amneziya ko‘plab sabablarga ko‘ra yuzaga kelishi mumkin. Uning kelib chiqishiga asosan miya shikastlanishlari, miya qon aylanishining buzilishi, ruhiy travmalar, infeksiyalar, epilepsiya, zaharlanishlar yoki degenerativ kasalliklar sabab bo‘ladi. Shuningdek, ayrim hollarda dori vositalari yoki narkotik moddalar ta’siri ham xotiraning izdan chiqishiga olib keladi. Bunday holatlarda xotira to‘liq yoki qisman yo‘qolishi, yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish qobiliyatining susayishi yoki o‘tmishdagi voqealarni eslay olmaslik holatlari kuzatiladi.

Amneziya bir necha turlarga bo‘linadi, va har bir turining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, anterograd amneziya — yangi ma’lumotlarni eslab qolmaslik bilan xarakterlansa, retrograd amneziya — avvalgi xotiralarni eslay olmaslik bilan namoyon bo‘ladi. Dissosiativ amneziya esa asosan kuchli psixologik zarba yoki stress ortidan yuzaga keladi. Har bir tur o‘ziga xos diagnostika va davolash yondashuvini talab qiladi. Shu sababli, amneziya mavzusini chuqur o‘rganish nafaqat tibbiyot va psixologiya sohasidagi mutaxassislar uchun, balki keng jamoatchilik uchun ham dolzarbdir. Bu mavzuni o‘rganish orqali biz inson miyasi, xotiraning ishlash mexanizmi va uni asrash yo‘llari haqida chuqurroq tasavvurga ega bo‘lamiz.

Asosiy qism

Amneziya — bu insonning xotira faoliyatining izdan chiqishi bo‘lib, u o‘tgan voqealarni eslay olmaslik, yangi ma’lumotlarni o‘zlashtira olmaslik yoki har ikki holatning kombinatsiyasi shaklida namoyon bo‘lishi mumkin. Ushbu buzilish ko‘plab ichki va tashqi omillar ta’sirida yuzaga keladi va u turli darajadagi og‘irlikda bo‘lishi mumkin. Ba’zida amneziya vaqtincha, ya’ni qisqa muddatli bo‘lsa, boshqa hollarda u doimiy xarakter kasb etishi mumkin. Ushbu kasallikni chuqur tahlil qilish uchun avvalo uning kelib chiqish sabablari va tasnifini ko‘rib chiqish zarur.

Amneziya sabablari

Amneziya bir necha sabablar asosida yuzaga keladi. Eng keng tarqalgan sabab — organik shikastlanishlar. Bu guruhga miya jarohatlari, qon quyilishi, miya infarkti (insult), yallig‘lanish jarayonlari (encefalit), o‘smalar va boshqa nevrologik kasalliklar kiradi. Masalan, bosh miya sohasiga kuchli zarba tushganda insonda es-hush yo‘qotilishi va so‘ngra o‘tmishdagi yoki yangi voqealarni eslay olmaslik holati yuzaga keladi. Ushbu holat ko‘pincha sportchilarda, avtohalokat ishtirokchilarida yoki urushdan jabrlanganlarda kuzatiladi.

Ikkinchi asosiy sabab — psixologik omillar, ya’ni ruhiy zo‘riqish va stress. Kuchli psixologik travma yoki ruhiy zarba natijasida yuzaga keladigan xotira yo‘qolishi "dissosiativ amneziya" deb ataladi. Bu holatda inson o‘zining shaxsiy ma’lumotlarini, ismini, yashash joyini yoki muhim hayotiy voqealarni eslay olmaydi, lekin umumiy bilim va

ko‘nikmalar saqlanib qoladi. Bunday amneziya odatda ruhiy muhofaza mexanizmi sifatida yuzaga chiqadi — ya‘ni aqliy zo‘riqishni kamaytirish uchun ong ba‘zi og‘riqli xotiralarni "yo‘q qiladi".

Bundan tashqari, alkogolizm, giyohvandlik, va ayrim dori vositalari ham xotiraga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, uzoq muddat davomida spirtli ichimliklar iste‘mol qilgan kishilarda Korsakov sindromi deb ataladigan holat yuzaga keladi. Bu sindrom uzoq muddatli amneziya, konfabulatsiya (yolg‘on xotiralar) va yo‘nalish buzilishi bilan kechadi. Shu bilan birga, umumiy narkoz, sedativlar yoki boshqa kuchli psixotrop dorilarni qabul qilish ham xotira faoliyatining vaqtincha susayishiga olib kelishi mumkin.

Amneziya turlari

Amneziya bir necha asosiy turlarga ajratiladi. Ular orasida eng mashhurlari quyidagilar:

1. Anterograd amneziya – bu holatda bemor yangi ma‘lumotlarni eslab qololmaydi. Uzoq muddatli xotiraga yangi voqealar o‘tmaydi, ammo ilgari o‘zlashtirilgan bilim va xotiralar saqlanib qoladi. Bunday holat, masalan, gipokamp funksiyasi buzilganida yuzaga keladi.

2. Retrograd amneziya – bu holatda inson o‘zining avvalgi hayotida bo‘lgan voqealarni eslay olmaydi. Bu ko‘pincha bosh miya jarohatidan keyin yoki insultdan so‘ng yuzaga keladi. Qizig‘i shundaki, bu xotira yo‘qolishi odatda vaqt oralig‘ida chegaralangan bo‘ladi — ya‘ni bemor jarohatdan oldingi bir necha soat yoki kun ichidagi voqealarni eslay olmaydi, lekin undan avvalgi xotiralar saqlanadi.

3. Dissosiativ amneziya – psixologik sabablarga asoslangan xotira yo‘qolishidir. Bu holatda odam hayotining bir qismini, ba‘zan esa to‘liq shaxsiy identifikatsiyasini unutadi. Dissosiativ amneziya ko‘pincha urush, zo‘ravonlik, falokat kabi travmatik voqealardan so‘ng yuzaga keladi.

4. Global tranzitor amneziya – bu vaqtincha, qisqa muddatli xotira yo‘qolishi bo‘lib, odatda bir necha soat ichida o‘z-o‘zidan tiklanadi. Aniq sababi noma‘lum bo‘lsa-da, bu holat ko‘pincha kuchli stress, jinsiy faollik, og‘ir jismoniy zo‘riqish yoki sovuq ta‘siridan keyin ro‘y beradi.

5. Korsakov sindromi – B1 vitamini (tiamin) yetishmovchiligi natijasida paydo bo‘ladigan surunkali amneziya turidir. Asosan alkogolizm bilan bog‘liq bo‘lib, doimiy ravishda xotira yetishmovchiligi, konfabulatsiyalar va boshqa kognitiv buzilishlar bilan namoyon bo‘ladi.

Amneziyaning tashxisi va davolanishi Amneziyani aniqlash uchun nevrologik va psixologik baholash, miya tomografiyasi (MRI, KT), elektroensefalografiya (EEG) kabi diagnostik vositalar qo‘llaniladi.

Xulosa, Xotira inson ongining markaziy jihatlaridan biri bo‘lib, u o‘z-o‘zini anglash, tajriba orttirish va hayotda faol ishtirok etish imkonini beradi. Xotiraning izdan chiqishi yoki qisman yo‘qolishi esa insonning hayot sifati, ijtimoiy munosabatlari va ruhiy holatiga katta zarar yetkazadi. Shu nuqtai nazardan, amneziya — bu nafaqat tibbiy, balki psixologik va ijtimoiy muammolarni o‘z ichiga olgan muhim buzilishlardan biridir. Amneziya turli sabablarga ko‘ra yuzaga keladi. Uning eng keng tarqalgan sabablari orasida bosh miya shikastlanishlari, qon aylanish tizimidagi buzilishlar, infeksiyalar, epilepsiya, o‘sma jarayonlari va surunkali alkogolizm kabi omillar mavjud. Shu bilan birga, kuchli stress, ruhiy travmalar va psixologik zarbalar natijasida yuzaga keladigan dissosiativ amneziya ham keng tarqalgan. Bularning har biri amneziya turining o‘ziga xos mexanizmini, davomiyligini va davolash yondashuvini belgilab beradi.

Amneziya bir necha asosiy turlarga bo‘linadi. Retrograd amneziya — oldingi voqealarni eslay olmaslik bilan, anterograd amneziya — yangi xotiralarni shakllantira olmaslik bilan xarakterlanadi. Dissosiativ amneziya psixologik omillar bilan bog‘liq bo‘lib, inson o‘z hayotining muhim qismini unutadi. Global tranzitor amneziya esa qisqa muddatli, o‘z-o‘zidan o‘tib ketadigan xotira yo‘qolishidir. Korsakov sindromi esa surunkali, vitamin yetishmovchiligi bilan bog‘liq holat bo‘lib, xotiraning butun tizimini izdan chiqaradi. Amneziyani to‘g‘ri aniqlash va davolash uchun zamonaviy diagnostika vositalari, xususan neyrovizualizatsiya usullari (MRI, KT), elektroensefalografiya va nevropsixologik testlar muhim ahamiyatga ega. Davolash esa har bir holatga qarab tanlanadi: bu dori-darmonlar, psixoterapiya, vitamin terapiyasi yoki rehabilitatsiya mashqlarini o‘z ichiga olishi mumkin. Ayni vaqtda xotira tiklanishini qo‘llab-quvvatlovchi texnologiyalar — masalan, mobil ilovalar, sun‘iy intellektga asoslangan kognitiv mashqlar va boshqa usullar amaliyotda qo‘llanilmoqda. Xulosa qilib aytganda, amneziya — inson hayotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadigan murakkab va ko‘p omilli kasallikdir. Uning sabablari, belgilari va oqibatlarini chuqur anglash, bu kasallikning oldini olish, erta tashxislash va samarali davolash choralari ko‘rishga imkon yaratadi. Shuningdek, jamiyatda bu kabi xotira buzilishlariga nisbatan ongli va empatik munosabat shakllantirish ham dolzarb vazifalardan biridir. Zero, xotira — bu shunchaki ong mahsuli emas, balki insonning shaxs sifatida shakllanishida asosiy vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Squire, L. R., & Dede, A. J. O. (2015). Conscious and unconscious memory systems.
2. Kopelman, M. D. (2002). Disorders of memory.

3. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: Author.
4. Ponsford, J., Sloan, S., & Snow, P. (2012). Traumatic Brain Injury: Rehabilitation for Everyday Adaptive Living. Psychology Press.
5. Markowitsch, H. J. (2003). Psychogenic amnesia.
6. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 290-293.
7. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O'RNI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 271-273.
8. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 333-338.
9. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.
10. Tursunboy o'g'li, N. J., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo 'lish uchun uzoq yo 'li va xitoy tajribasi. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.
11. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 310-313.
12. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 65-71.
13. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. *AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282*, 1, 200.
14. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.
15. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O'RNI. *YANGI O 'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.
16. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.
17. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 89-96.
18. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.

19. Keldiboyeva, Z. M. Q., & Abdullaev, A. A. O. G. L. (2022). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. *Science and Education*, 3(11), 704-711.

20. Oybek, A., Abdullaev, A., Mavlonbekov, X., & Sharifjonov, Z. (2023). ISLOM MOLIVASIDA MUSHORAKA SHARTNOMASI. *Umumjahon fanlari bo'yicha ta'lim tadqiqotlari*, 2(1), 593-599.

21. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnali*, 2(2), 88-100.

22. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOM BANK TIZIMI UCHUN SHARTNOMA HUQUQI VA ASOSIY TAMOIYILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 600-613.

23. Abdullaev, A. (2022). BOBUR VA BOBURIYLAR SULOLASINING JAHON SIVILIZATSIYASINING YANGILANISHIGA QO'SHGAN HISSASI. *NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR*, 1.

24. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIVA, TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 60-64.

25. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

26. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.

27. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.

28. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO'G'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.

29. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.

30. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.